

Надія МИРОНЕЦЬ (*Kuiv*)

**ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
ДО ЮРІЯ ТИЩЕНКА (СІРОГО)
(1919–1920 РОКИ)**

Талановитого українського письменника і відомого громадсько-політичного діяча Володимира Кириловича Винниченка (1880–1951) пов'язували багато років плідної співпраці і щирого приятелювання з видавцем і публіцистом Юрієм Пилиповичем Тищенком (псевдонім Сірий; 1880–1953). Вони були однопартійцями і політичними однодумцями, обидва належали до Української соціал-демократичної робітничої партії, на цьому ґрунті й перетнулися їхні життєві дороги. У своїх спогадах Ю. Тищенко згадував про їхню першу зустріч, яка стала після його втечі з-під арешту в 1907 р. Винниченко тоді допоміг йому вийти із складної життєвої ситуації, надавши надійні адреси та рекомендаційні листи. Під враженням від першої зустрічі з Винниченком Тищенко писав про нього як про справжнього товариша-революціонера “Незабаром я здибався з ним у Львові, кудивін приїхав за чужим паспортом у партійних справах, – згадував Тищенко. – За той час ми були нерозлучні, а коли я провів його на вокзал під час повернення до Києва, ми стали зовсім близькими приятелями. Звідтоді й почалося наше листування”¹.

Листування Винниченка з Тищенком досить об'ємне й інформаційно багате, хочі не все воно, на жаль, збереглося в українських архівах. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в м. Києві (ЦДАВО України) в особовому фонді В. Винниченка (Ф. 1823. – Оп. 1. – Спр. 36) зберігаються листи до нього Ю. Тищенка (Сірого) за 1909–1914 рр. (94 аркуші), в особовому фонді Ю. Тищенка (Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46) – листи до нього В. Винниченка за 1919–1934 рр. і, починаючи з 1928 р., – кілька копій листів Тищенка до Винниченка (усього в цій справі 265 аркушів). В Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ) у особовому фонді В. Винниченка (Ф. 293. – № 277–279) – телеграма і 2 листи Ю. Сірого до В. Винниченка за липень 1918 р.

Ці документи частково вже привертали увагу дослідників. Листування за 1933 р., у якому учасники епістолярного діалогу гостро дискутують з приводу сутності національної політики, яку в той час московські більшовики проводили в Україні, та інших проблем, ще в 1994 р. опубліковане Н. Кичигіною та Н. Ми-

¹ *Тищенко (Сірий) Ю. З моїх зустрічей. Спогади.* – К., 1997. – С. 67.

ронець² і широко використане в монографії В. Солдатенка³. Листування Ю. Сірого з В. Винниченком, у якому обговорювалися видавничі справи, використане в статтях І. Ткаченка⁴ та І. Сахно⁵. Однак це лише перші кроки у дослідженні багатой епістолярної спадщини обох відомих діячів, у якій порушуються найрізноманітніші проблеми українського політичного і культурного життя, учасниками і свідками якого вони були, а також питання їхнього особистого життя, побутових умов тощо.

У даній публікації подано листи В. Винниченка до Ю. Тищенка, які охоплюють період, переломний у житті кореспондента, коли він, залишивши 10 лютого 1919 р. посаду Голови Директорії УНР, під приводом участі в міжнародній соціалістичній конференції виїхав за кордон із твердим наміром покінчити з політикою й повністю віддатися улюбленій письменницькій праці. Але політика не відпускала його. Він гостро переживав події, що відбувалися в Україні, аналізував недавнє минуле, роздумував над причинами поразки Української революції і своєю причетністю до них. Саме на ці роки припадає його інтенсивна робота над тритомною історично-мемуарною працею “Відродження нації”, переговори в Будапешті з керівниками соціалістичної революції в Угорщині, сумнозвісна поїздка в травні–вересні 1920 р. до Москви й в Україну. Усі ці події знайшли відображення як у “Щоденнику” В. Винниченка⁶, так і в працях дослідників⁷.

Пропоновані листи додають деякі штрихи до біографії письменника і політика цих років, зокрема стосовно зусиль щодо видання і поширення його творів. Видавнича тема в цих листах превалує, і це зрозуміло, адже Ю. Тищенко в ці роки, як і в попередній період їхнього спілкування, робив багато для того, щоб твори Винниченка побачили світ. Ще в 1911 р. Юрій Тищенко разом з Володимиром Винниченком та Левком Юркевичем заснували в Києві видавництво “Дзвін”, яке випустило збірку такої самої назви, а також друкувало політичну та художню літературу в тому числі шість томів (4–10) творів В. Винниченка та

² Див.: Розбудова держави. – 1994. – № 7. – С. 58–64; № 8. – С. 39–44.

³ Див.: *Солдатенко В. Ф.* Володимир Винниченко на перехресті соціальних і національних прагнень. – К., 2005. – С. 245–251.

⁴ *Ткаченко І.* Видавничий аспект листування В. Винниченка та Ю. Сірого // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (літературознавство, мовознавство). – Кіровоград, 2005. – Вип. 62. – С. 183–189.

⁵ *Сахно І.* Відображення громадсько-політичної діяльності В. Винниченка в його листуванні з Ю. Тищенком (Сірим) // Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження). – К., 2006. – С. 236–244.

⁶ *Винниченко В.* Щоденник – Т. I: 1911–1920. – Едмонтон, Нью-Йорк, 1980. – С. 321–489.

⁷ *Костюк Г.* Володимир Винниченко та його доба: дослідження, критика, полеміка – Нью-Йорк, 1980. – С. 210–225; *Сапга М.* Винниченко і Раковський // Вітчизна. – 1990. – № 1. – С. 131–141; *Лисяк-Рудницький І.* Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань // *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе: У 2 т. – К., 1994. – Т. 2. – С. 95–107; *Кульчицький С., Солдатенко В.* Володимир Винниченко – К., 2005. – С. 185–287; *Солдатенко В. Ф.* Володимир Винниченко на перехресті соціальних і національних прагнень. – С. 161–209; та ін.

окремі його оповідання й п'єси. Протягом 1913–1914 рр. тут же виходив літературно-науковий місячник “Дзвін”, фактичним редактором якого був В. Левинський, а одним з найактивніших співробітників – В. Винниченко.

У 1917 р. Ю. Тищенко став також співзасновником видавництва “Український учитель” та “Українська школа”. У зв'язку із складними умовами для видавничої діяльності в роки революції, зокрема браком паперу в Україні, Ю. Тищенко в червні 1918 р. перебрався до Відня і відновив там роботу видавництва “Дзвін” і “Рідна школа”. Прибувши на кілька днів до Києва в липні 1918 р., він писав у відповідь на лист В. Винниченка, який, мабуть, докоряв йому за те, що не друкуються його твори: “Отже, уважно перечитавши листа Роз[алії] Як[івни] і Вашого, я бачу, що Вам дуже багато говорять про те, що й мені болить не менше Вашого. Коли послухаєш, то ніби й справді суспільство розв'язало свої кишені і прагне до того, щоб прочитати якнайскорше всі твори В[олодимира] В[инниченка], а Сірий навмисне затримує і гальмує справу. Але в дійсності воно не так [...]”

Справді, що публіка вимагає Ваших книжок, але ж в тому, що вони не вийшли, ніхто не винен, а найменше я. Все хотілось видати по можливості краще, а до того тільки перших томів не було в продажу. На те ж, щоб видати краще, я не мав ніяких засобів технічних, бо такого паперу, і взагалі паперу, в Києві не було – се одно. Друге і найголовніше, що не було і таких коштів, хоч і про це я весь час дбав. Що не сидів я згорнувши руки – се свідчить те, що за цей час наше видавництво зробило найбільше коштовних видань, про це говорять і люди. Тепер справа з папером в Києві безнадійна, і я мусів перенести друк видань аж у Відень. Отже, там тепер починається друком перша частина томів I–IV, які будугнать якнайскорше. Друк і там тепер коштує дорого, а з папером теж зле, але мені пощастило роздобути 30 вагонів. Інша річ, як я все це виплачу, бо один папір коштує мільон крон. Звичайно папір сей предназначений офіційно Австрійським урядом на підручники. Друкувати є можливість кожного тому тільки по 15 тисяч, і Ви, дорогий друже, не беріть серйозно тих слів, що Вам говорять по сто тисяч кожного тому, бо на се треба по теперішнім цінам мільони, та до того ні одне видавництво не може цього зробити навіть під загрозою смерті. Умови теперішні друку такі, що ціна тома виходить однакова, чи ми друкуємо 10, чи 15, чи сто тисяч”⁸. У цьому і в наступному листах він обіцяє зробити добре видання, хоч і скаржитися на велику втому боїться “впасти пластом за роботою”⁹.

Ю. Тищенкові вдалося видати у Відні й перевезти в Україну 11 вагонів українських підручників, якими тут користувалися ще до середини 1920-х рр.¹⁰. У Відні ж видано було 11 томів творів В. Винниченка, його працю “Відродження нації” та окремі п'єси й оповідання. У вміщеній у першому томі статті “Від Видавництва” сказано: “За тяжкого і не сприяючого видавничій роботі часу

⁸ ІР НБУВ. – Ф. 293. – № 228 (лист Ю. Сірого до В. Винниченка від 20 липня 1918 р.).

⁹ Там само. – № 229 (лист Ю. Сірого до В. Винниченка від 25 липня 1918 р.).

¹⁰ Тищенко (псевд. Сірий) Юрій // Енциклопедія українознавства Словникова частина. – Львів, 2000. – Т. 9. – С. 3218; Шудря М. Трудівник пера і друку // Тищенко (Сірий) Ю. З моїх зустрічей. – С. 6–7.

починаємо ми видавати твори нашого письменника”¹¹. У статті наголошувалося, що видавництво “Дзвін” перше почало видавати повні твори Винниченка, воно дбало, щоб його твори видавались якнайкраще. Але війна позбавила можливості робити те, що б хотілося¹².

Папір виданих у Відні творів Винниченка, справді, був посереднім, але видавництво робило все, що залежало від нього, щоб твори класика української літератури дійшли до читача. Вони видавались тиражем 15 000 примірників, обкладинку томів оформляв Г. Нарбут. Відповідаючи на запитання Ярослава Стешенка: “Чи текст обгортки до кожного тому в рамці Нарбута до творів Винниченка також його?”¹³, Ю. Тищенко писав: “Отже, щодо текстув самій обкладинці, то Нарбут дав тільки до шести томів, а решта була виконана по його зразках вже тут за кордоном. На оригіналі осталась і була напис така: “В. Винниченко том I Краса і сила”. Напис ся міститься на чотирьох рядках, як і на книжці”¹⁴. На титульній сторінці кожної виданої “Дзвоном” книжки було зображення його логотипу.

Як видно з листів Винниченка до Тищенка, він постійно дбав про те, щоб його твори вийшли в якомога кращому вигляді та якнайшвидше дійшли до українського читача. Довідавшись про захоплення поляками Дрогобича, він був дуже стурбований тим, що перекриється шлях для перевезення його книжок в Україну.

Винниченко постійно підганяв Тищенка, щоб той негайно давав до друку вже готові томи. Зате щиро радість висловлював, коли виходила в світ нова його книжка й справи рухалися добре.

Особливо вболівав Винниченко за те, щоб якомога швидше дійшов до читачів його твір “Відродження нації”. Перші двадцять примірників цієї книги уже на початку квітня 1920 р. літаком було відправлено до Києва, з них порівну по 10 примірників для боротьбистів і незалежників. У супровідному листі до В. Затонського В. Винниченко писав: “Дуже хотів би, щоб Ви перечитали деякі розділи II і III час[тин] моєї праці “Відр[одження] Нації” й написали мені, чи сучасний курс Уряду на Україні дозволить цю книгу до поширення. Я ще більше був би Вам вдячний, коли б Ви допомогли її виданню”¹⁵. У листі до боротьбистів і незалежників він також просив написати йому, “чи може бути ця книжка допущена до поширення. Особливо прошу перечитати де-які розділи II і III ч[астин] сеї праці, що торкається нац[іональної] і економ[ічної] політики рос[ійських] комуністів в Україні. Першу частину мною написано навмисне в такому тоні, з агітаційною метою: настроїти прихильно національно-напружені елементи до

¹¹ *Винниченко В.* Твори – К., 1919. – Т. I. – С. 5. Хоч місцем видання першого тому позначений Київ, на останній його сторінці, після змісту вказано: “Відень, Друкарня Інг. Штайнмана”. У наступних томах місцем видання значиться Київ – Відень.

¹² Там само. – С. 5–6.

¹³ ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 161 (лист Я. Стешенка до Ю. Тищенка від 15 червня 1926 р.).

¹⁴ Там само. – Арк. 163 (лист Ю. Тищенка до Я. Стешенка від 23 липня 1926 р.).

¹⁵ Цит. за: *Солдатенко В. Ф.* Володимир Винниченка на перехресті соціальних і національних прагнень. – С. 153–154.

слідуючих частин. Коли книжку може бути допущено, то дуже прошу допомогти видати на Україні, а також в перекладі на руську мову, що, мені здається, було б корисно”¹⁶. Турбувався Винниченко й про те, щоб “Відродження нації” було поширене за кордоном У листах до Тищенка він просив надіслати цю працю посольствам, “особливо в Будапешт Італію і Чехію” (лист № 9), а також його празьким друзям Я. Нечасу та О. Бадану (листи № 14, 17).

Деякі місця листів Винниченка прямо перегукуються із його записами в “Щоденнику”, доповнюють їх. Зокрема, про свій задум написати працю “Відродження нації” він вперше згадує в “Щоденнику” 23 червня 1919 р.: “Хочу писати щось подібне до історії української революції. Не знаю, що з того вийде”¹⁷. А ще раніше, 20 червня, писав у листі: “Я хочу писати щось подібне до історії української революції. Власне, більше мемуари чи нариси з історії цих двох років. Хочу передати нашому громадянству всі події в їхній історичній послідовності і з тими поясненнями та подробицями, які ніякий пізніший дослідувач цих часів не зможе дати. Мені думається, що це є мій обов’язок, від виконання якого наше громадянство матиме певну користь” (лист № 4).

Розповсюдження книжок для В. Винниченка було важливим не лише з точки зору поширення його політичних поглядів, а й як засіб для існування, адже він жив за рахунок гонорарів. Тому грошова тема, умови реалізації книжок в Україні, стосунки з Дніпросоюзом займають чимале місце в поданих тут листах. З листів, зокрема, випливає, що під час поїздки Винниченка у 1920 р. в Україну він передав Дніпросоюзу валюту під обіцянку, що представництво цієї установи за кордоном поверне йому гроші. Але коли Винниченко знову опинився за кордоном, то представник Дніпросоюзу А. Сербиненко ніяк йому цих грошей не міг повернути, чим поставив його в досить скрутне матеріальне становище (див. № 12, 13, 14, 15, 16).

Про побутові умови, в яких родина Винниченків опинилася в цей період еміграційного життя, також можна дізнатися з публікованих листів.

Крім цього, листи дають змогу уточнити місця перебування Винниченка у той чи інший період, а інколи й виправити помилки, які зустрічаються у працях дослідників. Так, у творі відомого дослідника життя і політичних поглядів В. Винниченка історика В. Солдатенка зафіксовано, що Земмерінг, де Винниченко почав писати “Відродження нації”, знаходиться у Швейцарії¹⁸. Засумніватися в цьому змусили слова з листа Винниченка від 24 березня 1919 р., написаного з Земмерінга: “...я незабаром виїду з Австрії – чи на Україну, чи у Швейцарію, чи ще куди-небудь” (лист № 1). Нескладні подальші пошуки підтвердили, що Земмерінг знаходиться в Австрії.

Отже, наведені тут приклади переконують, що листи В. Винниченка є важливим історичним джерелом як для істориків, так і для літературознавців. При їх публікації збережено особливості авторського написання, однак розділові

¹⁶ Там само. – С. 154.

¹⁷ *Винниченко В.* Щоденник – Т. I. – С. 358.

¹⁸ *Солдатенко В.* Володимир Винниченка на перехресті соціальних і національних прагнень. – С. 131.

знаки приведено у відповідність із сучасним правописом. Листи подано у хронологічній послідовності за часом їх написання. На жаль, не всі документи датовані автором, у архівній справі вони також не завжди розміщені за хронологією. Тому частину їх довелося датувати за змістом, і в такому разі дату подано в квадратних дужках. У квадратних дужках також розшифровано скорочення, що зустрічаються в авторському тексті. Авторські підкреслення передано курсивом, якщо підкреслено двічі – курсивом і жирним шрифтом. Усі листи подано за автографами.

ДОКУМЕНТИ

№ 1*

Semmering¹. Kurhaus². 24-III-[19]19.

Дорогий Юрію Пилиповичу,

вітаємо Вас з зимою. Це насамперед. Хоча невідомо, що у Вас тепер падає з неба: сніг чи дощ. Ми маємо щось середнє між дощем і снігом, – в кожному разі те, що падає у нас з олив'яного, набухлого неба, мало нагадує весну чи літо. Отже, з цього боку у нас поганенько. Та й з других боків не важно.

Годують кепськo, – мало до того, що аж злість бере. Публіка – суто буржуазна, нудна, одноманітна. Єдине, що тут є гарного, – гори і ліс. Тим і живемо, а то б утікли б уже.

Як Ви ся маєте там? Чи не хочете приїхати до нас на пару днів, походити по горах, подивитись на знаменитий Semmering? Ми були б щиро раді побачитись з Вами. Тут тепер в отелях народу мало, так що кімнат скільки хочете (ми живемо в Санаторії, куди Вас так одразу не пустять, але недалечко є хороший отель Sudbahnhotel, де ми перші дні зупинялись, там Ви можете оселитись). Приїдете?

Почав читати газети і одразу ж натрапив на Сoвітську Республіку на Угорщині. Посувається більшовизм. Я гадаю, що є деякі підстави сподіватись його й у Відні. З цього приводу в мене виникають навіть деякі думки щодо України, але ще не прихожу ні до якого вирішення щодо своєї персони. Можливо, що вернусь на Україну.

Голубе маю до Вас прохання: довідайтесь, чи хутко можна буде брати гроші з сейфів³. Зробіть це якнайшвидче і напишіть мені або самі привезіть інформації. Що треба зробити, щоб мати право взяти гроші з сейфу? У мене ще не перевіряли моєї заяви, і не знаю, чи конче перевірятимуть. Мені дуже треба взяти ті гроші, бо я незабаром виїду з Австрії – чи на Вкраїну, чи у Швейцарію, чи ще куди-небудь.

Чи нема яких звісток з України? Не сидиться мені тут, щось рве мене до якоїсь акції. А яка там може бути акція, коли така темна ситуація.

Ну, так приїдете? Напишіть принаймні, коли не зможете. А як одважитесь, то протелеграфуйте, коли виїдете. На жаль, поїзд іде о 9–50 вечора і приходять о 2–3 ночі. Але, може, є який-неб[удь] ще другий, – довідайтесь. У субботу є кур'єрськ[ий], який іде всього 2 години, – уранці чи ввечорі – не пам'ятаю. Отже,

---

* Лист на 4 аркушах жовтуватого паперу 15x21 см, написаний чорним чорнилом, верхня ліва частина пошкоджена але текст прочитується

– до побачення? Може, ще хто-неб[удь] з наших спокуситься – Петрушка⁴, Коваленко⁵, – будемраді. А ви конче приїжджайте. В шахи заграємо, на білліарді. Ну, бувайте. Стискаю руку В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 2–3зв.

№ 2**

[1919]

Любий Юрію Пилиповичу,

Ви чомусь не зайшли до мене передмоїм від'їздом, і я не встиг переговорити з Вами про Олександра Михайловича⁶. Він у досить скрутному стані, про який Вам сам розкаже. Я гадаю, що нам треба йому допомогти. На мою думку, ми можемо зробити для його виїмок і платити йому гонорар в закордонній валюті. Так само треба дати йому авансу якомога більше, щоб він міг бути забезпеченим у Швейцарії хоч на півроку. Хоча Ви збирались приїхати у Semmering, де ми б поговорили докладніше про все, одначе вважаю потрібним ще до Вашого приїзду сюди написати, щоб Ви, – коли й Ви згожуетесь з моєю думкою – встигли улаштувати справу з Ол[ександром] Мих[айловичем] до його виїзду до Швейц[арії].

У понеділок до Відня їде Левіні⁷. Я через його передам кінець “Божків”⁸, а може, й переглянений перший том⁹. Дуже Вас прохаю привезти мені *всі* готові мої томи. Не забудьте! А як одержите І т[ом], *зразу* давайте його до друку.

Погода тут неважна і досить таки холодна. Але зате дуже тихо й мило. Як ніщо не стане на перешкоді, то, може, почну щось робити.

Не забудьте привезти світер Роз[алії] Як[івні]¹⁰, бо він тут потрібний щодня. Чи все “заскакує” до Кранца?¹¹ А як здоров’я Олеся?¹² Вітайте його сердечно від мене й Роз[алії] Як[івні].

А як одсилка книжок? Чи дійсно ж підуть 20-го? Глядіть, скоро поляки з’єднають свій фронт з румунськими і одріжуть нас од Галичини. І знов мої книжки не дійдуть.

Ну, хай Вам буде добре не тільки у Кранца, але й по других місцях. Бувайте й приїжджайте з Левіні.

В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 26–26зв.

№ 3***

[Травень 1919]

Дорогий Юрію Пилиповичу,

як, певно, вже й Вам відомо, поляки забрали Дрогобич¹³. Значить, шлях до Станіславова перерізано. Як я й думав, мої книжки знов не побачать світу. Щось фатальне стоїть над їхньою долею.

* Текст після зірочки написаний внизу першої сторінки листа.

** Лист на аркуші 21х27 см, написаний з обох боків чорним чорнилом. Верхня частина пошкоджена, але текст читається. Не датований.

*** Лист на аркуші 20х23 см, написаний з обох боків чорним чорнилом. Не датований.

Але Ви все ж таки спитайте в наших посольствах, може, там є якісь відомости, може, все ж таки яким-небудь способом можна одправити книжки. Багато Гембергер¹⁴ заробив, але для мене ще більше шкоди зробив, – видання затяг, транспорт затяг. Ніколи Ви не хочете звернуть уваги на мої прохання, а я Вас прохав прискорити висилку слідуючого транспорту, Ви мали вислати зараз же по приїзді з Будапешту а одклали аж на місяць з тижньом.

А що чути від Дніпросоюза?¹⁵ Розуміється, тепер сподіватись на акуратне виконання обіцянки й договору – трудно: такі обставини. Словом, Юрію Пилиповичу, справи наші погані, це – факт. Але от що: коли Дніпросоюз заплатить хоч що-небудь то, б[удь] л[аска], зараз же *привезіть мені ті марки*, що я Вам дав. Це гроші “казенні”, я маю здавати про них відчит і дуже турбуюсь, що, пустивши їх незаконно в нашу справу, наживу собі великого клопоту. Неодмінно привезіть з собою в Semmering (якщо, звичайно, одержите хоч що-небудь від Дніпросоюза), щоб викупить їх.

Потім ще одне невеличке прохання: купіть мені на стіл *бювар з твердим картонним дном*. Це мені будестилаж для писання в фотелю. Не забудете? Розмір: *три чверті (приблизно) довжиною*. Коли матимете вільний час, то “заскочте” десь в фотограф[ічний] магазин і купіть пакетик фільм “Agfa”¹⁶ 10×15.

Коли наміряєтесь виїхати? Яке, справді, безглуздя трапилось з нещасним Сендецьким¹⁷. Такий милий, хороший хлопчина!

Скажіть, голубе Левіні, що тепер навряд чи є яка рація посилати т. Паламаря¹⁸ до Берліну Пізно. Не знаю, чи лишиться тепер що-небудь від тих бідолашних наших “Директорів” та “Секретарів”. Тепер-то вже мусимо годуватись тими звістками, які нам подаватиме подла польська преса. Настрій у мене такий, що... Ну, та настроєм нічого не поможеш

Тут і досі холодно. Вчора падав сніг. Температура доходить до 2°. Попрохайте Левіні не забути взяти у т. Паламаря мені книжок, про які ми тут балакали. Ну, бувайте здорові. Як здоров’я Олесея? Вітайте його від нас. А Михальчик¹⁹ поїхав уже? Коли ще там, то тягніть його сюди на пару.

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 1–1зв.

№ 4*

20–VI–[19]19

Дорогий Юрію Пилиповичу,

маю до Вас прохання.

Я хочу писати щось подібне до історії української революції²⁰. Власне, більше мемуари чи нариси з історії цих двох років. Хочу передати нашому громадянству всі події в їхній історичній послідовності і з тими поясненнями та подробицями, які ніякий пізніший дослідуваччих часів не зможе дати. Мені думается, що це є мій обов’язок, від виконання якого наше громадянство матиме певну користь.

* Лист на одному аркуші 20х23 см, написаний з обох боків чорним чорнилом.

Отже, я потребую для сеї праці матеріалів. А. Жук²¹ колись мені казав, що він міг би мені дати (якраз для подібної роботи) матеріали, що позбірані ним за час революції. Моє прохання до Вас: попрохати А. Жука, щоб він дав мені все, що він має, взяти це з собою і привезти до Semmering'и. Крім того: у Жука є на схові наш пакунок з деякими річачками. Отже, коли Ваша ласка, розмотайте цей пакунок і візьміть з його всі *папери* і *газети*, які там. Та разом з тим, що дасть Жук, привезіть мені. Я знаю, що це возня і неприємна трата часу для Вас, дуже прохаю вибачення за турботу але самому їхати аж звідси за цим якимось ще більше шкода часу. Я саме тепер закінчую оповідання і не хотів би переривати собі праці²².

Далі ще дрібниці: 1) Ради бога, достаньте якомога більше *цигарок* і *бензини* для машинки. Без бензини не можна існувати, бо сірників дуже важко купувати та часом і зовсім не можна дістати.

Далі. Скажіть Левіні, що ровери в Mürzuschlag на прокат за сезон (два) коштують 1200 кар. Чи не будедешевше у Відні? В Mürzuschlag ми брати не будемо— хіба що покажимося.

Як дніпросоюз'ські молодці? Віддадуть чи ні?²³ Беріться за них рішуче. Чули, що діється на Україні? Отже, може, хутко зможе книга туди пробратися, а видавати нема чим.

Ну, й нарешті, останнє доручення: привозьте швидче сюди себе самого і Левіні та підемо десь у довгу подорож у гори. Добре? Хай буде Вам добре. В. Винниченко.

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 4–4зв.

№ 5*

Semmering. 7–VIII–[19]19

Дорогий Юрію Пилиповичу,

Левіні мені вже казав про пропозицію Подільського Земства. Я нахожу, що до нас доля дуже ласкава, – вона нам дає те, чого ми самі не в силі добути. Розуміється, пропозицію треба прийняти. Але я, насамперед, поставив би таких дві прінципiальних умови: 1) щоб наші книжки, коли є хоч яка-неб[удь] можливість, пішли не тільки по території Подільського Земства, але й по всій або хоч по правобережній Україні. 2) Щоб вони не продавались дорожче, ніж по тих цінах, які будуть визначені “Дзвоном” і Подільським Земством разом.

Щодо конкретних умов, то треба, – з огляду на прецедент з Дніпросоюзом, – насамперед, якимось забезпечити себе щодо точного одержання грошей. Може, поставити умовою, що гроші (хоча б половина) кладуться до висилки з Відня книжок у треті руки й по прибутті книжок на конечну станцію можуть бути взяті “Дзвоном”. Та так само, може, й з другою половиною. Бо хто його зна, як там складуться обставини в Кам'янці²⁴. Всі ж чогось гадають, що ми маємо мiлліони, отже, у нас можна брати книжки й дурно, що й хотів зробити на цій підставі “Дніпросоюз”.

* Лист на аркуші 20x23 см, написаний з обох боків чорним чорнилом.

Щодо гривень, то я не конче стою за них і радив би навіть вставити таку умову. коли гривні загублять значення грошей, то Земство зобов'язується замінити їх тою монетою, яка буде дійсна на території України. (Перечитав ще раз Ваш проект умов і бачу, що ми одної думки щодо завдатку).

Словом і я, і Роз[алія] Як[івна] з пропозицією і Вашими умовами погожуємося. Робіть тільки заходи, щоб якомога *швидче* покінчить справу, бо існування Подільського Земства не довге і можливість доставити книжки на Україну зникне, як поляки чи большевики зітруть наших з Кам'янця. Коли ж цього не зроблять ні поляки, ні большевики, то зробить третій – Денікін²⁵. А той уже не так ставиться до українства, як большевики. Він палить укр[аїнські] книжки, зтира вивіски, закрива школи і вішає людей. (З цього, між инчим, можна довідатись, що під большевиками існують і школи, і книжки, і укр[аїнські] діячі). Треба конче спішити і *за всяку ціну* (хоч би й за 100000) перевезти книжки на Україну через Угорщину й Румунію. Робіть тепер же, зараз же конкретні, *енергичні* заходи. Коли з Подільським Земством не вийде, може, можна будесамим перепровадити й якось розпустити. Ви, яко директор, повинні вишукувати способів, робити якісь заходи, зав'язувати зносини з людьми, посилати своїх людей на Україну.

Що друк “Чесности з собою”²⁶ зтягається, то це і мене і Роз[алію] Як[івну] просто пригнічує. Невже не можна одняти й передати в другу друкарню, де роблять чесно і точно? Адже зробили ж Левіні його книжку точно?²⁷ Є ж *такі* друкарні? Чого ж Ви дозволяєте поводитись з собою в такий образливий і шкодливий для справи спосіб?

Попередить Под[ільське] Зем[ство], що я готую книжку “історію визвольного руху на Україні 1917–18–19 рр.”²⁸ Книжка матиме аркушів 30, такого формату, як Левініна брошура. Отже, треба грошей на її друк. Здається, я плюну на Німчука²⁹ і К^о і друкуватимув “Дзвоні” разом з “Ол[афом] Стефенз[оном]”³⁰ нове оповідання. Як ви на це? Напишіть. А поки що бувайте. Хай Вам буде добре. Вітаємо.

В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 5–5зв.

№ 6*

Semmering. 15–VIII–[19]19

Дякую, голубе, за прислані книжки, “Між двох сил”³¹. Вигляд – чудесний. Є коректурні помилки. Але, слава Богу, що вже вийшла. Як там далі? Вчора одержав коректу “Чесности з с[обою]”. Сьогодні одсилаю назад. А рукопису значить, не переписували? Обманули Вас?

Що чувати у Вас? Коли ж приїдете? Роз[алія] Як[івна] в понеділок їде до Відня, – шукати помешкання на зиму.

Левіні захворів. Був у лікаря. Той знайшов у легенях “процес”. Треба йому в Давос³². Сумно і шкода його. Вітаємо і ще раз дякуємо.

В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 6–6зв.

*Поштова картка, адресована: Hrn Y. Tistschenko. Wien, IX Porcellangasse, 19.

№ 7*

22– IX–[19]19

Що ж це Ви собі, голубе, гадаєте: події так розвиваються, що хутко вже не будені шматочка укр[аїнської] території й нікуди буде везти книжки, а Ви собі десь променадами забавляєтесь і не турбуєтесь про те, щоб якимось чином дати собі раду з книжками. Коли треба за всяку ціну везти зараз же книги й продати їх за *закорд[онну] валюту*. Инакше ми опинимось тут *надовго* без змоги щось робити з одними книжками, яких не буде куди подіти. Робіть заходи для одправки! Не гайте часу, бо пізно буде, я Вам кажу.

Дідушок³³ має Вам передати для мене мої матеріали. Приховайте, будь ласка. Напишіть зараз же. А що ж з друком “Чесности”?³⁴ Це просто нещастя. З Вас сміються просто. В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 11–11зв.

№ 8**

9– X–[19]19

Дорогий Юрію Пилиповичу,
я все ж таки й досі не маю ні примірника “Ч[есности] з соб[ою]”. Розпорядіться, голубе, бо вже нетерплячка бере.

Казав мені Олесь, що передплатив мені польську газету, ніби з 1-го мали посылати. А сьогодні вже 9, а ніякої газети нема. Б[удь] л[аска], зробіть щонебудь в сій справі. Або дайте мені адресу, де можна замовити. Стискаю руку. В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 7–7зв.

№ 9***

5– I–[19]20

Дорогий Юрію Пилиповичу,
обіцяну Вами на середу коректу мені й досі (понеділок) чогось не доставлено. Справу з друком затаєється, що позбавляє мене потрібної мені енергії до закінчення праці. Я дуже прошу Вас вжити серйозних і енергійних заходів біля сеї справи. Хай мені пришлють одночасно з дальшою коректою попередню, бо маю зробити поправки й додатки.

Чи послали ви книжку в редакцію? Пошліть ще посольствам, особливо в Будапешт, Італію і Чехію.

Чому не подзвоните мені час від часу, щоб принаймні знати, що Ви живі й здорові. Хай Вам добре буде

В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 12–12зв.

* Поштова картка, адресована: Hrn Y. Tistschenko. Wien, IX Porzellangasse, 19. На штемпелі – Wien, 22. IX. 19.

** Поштова картка, адресована: Hrn Y. Tistschenko. Wien, IX Porzellangasse, 19.

*** Поштова картка, адресована за тією самою адресою, що й попередня. Слово *Porzellangasse* інколи, як і в цьому випадку, писалось як *Porzellangasse*.

№ 10*

17-V-[19]20

Сердечний привіт! Хай Вам буде добре. Сьогодні вирушаємо³⁵.
ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 9.

№ 11**

[1920]

Дорогий Юрію Пилиповичу,

маю до Вас три справи:

1) Статтю про Шевченка, про яку з Вами вже говорив т. Паламарь; швидче готуйте її. (Але в комуністичному а не “загальнонаціональному” дусі!)

2) Що діється з III ч. “Відр[одження] Нації”? Чому не виходить? Через що така задержка?

3) Чи то правда, що “Українська Школа”³⁶ не прилучається до заяви “Дзвону”? Нам треба скласти й підписати товариського листа, про який була вже мова. Напишіть. Коли можете Ви двоє зійтись з нами на побачення для сеї справи.

Прошу через посланця дати відповідь листовно на ці запитання.

Сердечно вітаєм

В. Винн[иченко].

Був у Вас два рази по обіді, – ні разу не застав.

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 21–21зв.

№ 12***

28– X-[19]20

Дорогий Юрію Пилиповичу,

виявляється, як пише т. Штефан³⁷, справа з одержанням від “Дніпросоюзу” грошей не така проста. Мені не хочеться вірити, що Сербиненко³⁸ захочеребити труднощі. Виясніть йому, будьласка, що я, передавши валюту укр[аїнській] кооперації на Україні, зробив їй послугу, бо вона має хоч трохи так потрібної там валюти. Я ж міг перевезти її інчим способом. Коліух³⁹ знав це і більше для себе взявся за цю операцію, ніж для мене. Він же казав, що тут неодмінно негайно виплатять і що гроші в “Дніпр[осоюзу]” за кордоном є. Инакше я не дав би ж йому! Я на Україні з кооператорами був у таких добрих відносинах, що мені якось і в голову не прийшло тоді, що тутешні можуть з ворожости вчинити мені неприємності. Вони мені пропонували там і посади в кооперативі, і пайок, і найвищу платню. Шкода, що не взяв посади якогось начальства над Сербиненком. Якби знав, що може вийти якась непорозуміння, неодмінно заручився б якоюсь “бумажкою”. В кожному разі нехай *негайно* і *рішуче* скаже своєю відповідь. Тоді зараз ж напишу на Україну й одберу там валюту або постараюсь вияснити перед Управлінням непорозуміння

* Поштова картка, на лицьовому боці зображення: Konzerthaus, Stertin. Адресована: Herr Y. Tistschenko. Porzellangasse, 19 Wien, IX.

** Лист не датований, написаний чорним чорнилом на аркуші 13x20 см з обох боків.

*** Лист на аркуші 22x30 см, написаний чорним чорнилом з обох боків.

Як у Вас з грошима? Одержали ті 1 ½ міл[іонів]? Не забудьтеж про мене, бо як Сербиненко зробить опір і не видасть грошей, то я будузовсім без гроша, з тих грошей, що в групи, брати не хочеться, і так їх мало, треба економити, щоб не лишитись на якийсь екстрений випадок без копійки. Треба будескорочувати наші видатки.

Як ся маєте? Щасливий Ви: маєте помешкання. А ми все сидимо в одній хаті й не знаємо, чи брати в готелі, другу та залишити всякі надії на не-готельне життя, чи скоритись? Страшно несприяюча обстановка для праці в готельному житті. Хочби вже пансіон, а то й цього неможливо в Чехії дістати. А в Австрію, мабуть, дозволу не добуду Пишу Левіні, щоб т. П[аламар] зробив заходи, та боюсь, що це будетак помалу робитись, що не дочекаюсь і ангажуюсь на кімнати не дїждавшись.

Сердечний привіт від Р[озалії] Я[ківни]. Обнімаю В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 13–13зв.

№ 13*

30– XI–[19]20

Дорогий Юрію Пилиповичу,

Вас колись прохав вислати в Берлін всі мої п'єси, які є у Вас, але Ви, очевидно, забули, чим зробили мені шкоду. Я ще раз прохав Вас: вишліть всі п'єси, які ви можете знайти, на таку адресу: W. Simowytsh⁴⁰, Birkenweder Nordbahn, Luisenstrasse, 15, Deutschland. Зробіть це якомога швидче.

А що чути з виданням моїх творів на нім[ецькій] мові? “Брехню”⁴¹ вже видано. Вона ітиме на нім[ецькій] сцені в початку 1921 р. Коли Ви тоді вислали п'єси, може, й друга пішла б.

Я Вам послав телеграму, де просив сповістити Сербиненка, що будув Прази. Ні Сербиненко, ні Ви на те нічого не відповіли. Спитайте його, б[удь] л[аска], чи він має намір вернути гроші. Инакше я пошлю на Україну доручення вимагати там од “Дніпросоюза” повернення мені тих грошей, хочце й морочливаріч. Я вже не знаю з чого жити і мушу звертатись до Вас. Ще на місяць буде а потім, як Сербин[енко] не верне, то не знаю, що робить.

Чому мені ніхто з вас нічого на мої листи не відповідає? Дивно. Вітаємо. В. Вин[ниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 14–14зв.

№ 14**

3. XII. [19]20

Дорогий Юрію Пилиповичу,

посилаю разом з цим листа до Сербиненка. Будь ласка, негайно відішліть йому (я не знаю його адреси). Я не знаю, що робити, як він буде далі затримувати. Чи

* Поштова картка (закритка), адресована: Herr Y. Tistschenko. Wien, IX Porzellangasse, 19 Oesterreich.

** Лист на 2-х аркушах 14x19 см, написаний чорним чорнилом.

не звернутись до адвоката? Може, Ви візьмете на себе неприємність і ще раз побачитесь самі з ним?

Чи Ви вислали п'єси до Берлину, про які я Вас прохав півтора місяця тому і про які позавчора знову нагадав?

Вишліть, будьласка, в Прагу "Відр[одження] Нації" на таку адресу:

V. p. Y. Neias⁴², Praha, Spalena 55/III.

Не забудьте, друже.

А як стоїть у Вас справа з грошима? Як Сербиненко не верне, то буду Вас шарпати, бо в мене нема нічого. Майте це на увазі. Через місяць буду прохати Вас вислати на життя.

Як ся маєте?

Вітаємо сердечно

В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 15–16.

№ 15*

8– XII-[19]20

Дорогий Юрію Пилиповичу,

посилаю Вам пропозицію М. Кондрашенка⁴³. Я гадаю, що її слід прийняти: і видавництву буде користь, і чоловікові сякий-такий заробіток. Виробіть з ним умови, і хай робить, що зможе. Та тільки не забудьте ж йому відповісти.

А чи послали Ви в Берлін мої п'єси?

Сербиненко був у Празі, але мене не сповістив. Його знайшли, але він виїжджав уже назад, не міг побачитись зі мною. Обіцяв незабаром бути знов у Празі. Написав мені картку, що конче треба зо мною особисто говорити в сій справі. Не розумію, для чого це? Хоче віддати, то хай віддає, не хоче, то що pomoже особисте побачення? А мені їздити до Праги порсто мука. Я цілий тиждень уже хворий – страшенно застудився, з хати четвертий день не вихожу, зхуд як совітський український урядовець**. Ну, все одно – як инакше не можна, то доведеться ще раз їхати в Прагу на побачення.

Чому ніколи не черкнете словечка про себе.

Стискаю руку.

Р[озалія] Я[ківна] вітає.

В. В[инниченко].

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 17–18.

* Лист на 2-х аркушах 14x19 см, написаний чорним чорнилом.

** Далі закреслено: "Ви перешліть Сербиненкові листа, немов не знаючи, що ми ще побачимось".

№ 16*

10– XII–[19]20

Дорогий Юрію Пилиповичу,

дякую дуже за переслані в Берлін п'єси. Але дуже прохаю Вас: знайдіть де-небудь “Молоду кров”⁴⁴ і пошліть. Там потребують конче цієї п'єси. Поспитайте у Жука або в кого-неб[удь] з українців. Адже справа не тільки моя особиста, але й національна. Попросіть од мене т. Калиновича⁴⁵, він, може, знайде де-небудь Не забудете голубе! Та черкніть картку, невже так важко? Стискаю руку В. В[инниченко].

Не знаю, як бути з Сербиненком: він, мабуть, не швидко приїде до Праги знов, а мене, мабуть, не пустять до Австрії. Пошліть йому, друже, отого мого листа з поясненням від себе, що справи вимагають якнайшвидшого вияснення цього діла.

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 19–19зв.

№ 17**

[1920]

Дорогий Юрію Пилиповичу,

будьтеласкаві, *неодмінно* дайте т. Баданові⁴⁶ декілька комплектів всіх моїх творів з включенням “Відродження Нації” всіх 3-х томів. Дуже прошу Вас це зробити тепер же, це дуже важко для одної справи, про яку колись Вам розкажу.

Стискаю руку.

В. Винниченко.

ЦДАВО України – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 8.

КОМЕНТАРІ

1. Semmering – Земмерінг, курортне місто в Австрії у Східних Альпах, кудивіїхав В. Винниченко після добровільної відставки з поста Голови Директорії УНР.

2. Kurhaus (нім.) – санаторій.

3. Про які саме гроші тут ідеться, однозначно сказати важко, можливо, про ті, які передав В. Винниченкові перед його від'їздом за кордон І. Мазепа. Він про це згадував так: “Про свої плани мені сказав Винниченко, коли я прийшов до нього напередодні його від'їзду за кордон. З доручення Центрального Комітету своєї партії я мав передати йому певну суму грошей для пропаганди української справи за кордоном, а також писане уповноваження на його ім'я для участі разом з іншими делегатами соціалістично-демократичної партії на міжнародній соціалістичній конференції, що саме в той час мала відбутися в Берні (Швейцарія). Винниченко гроші взяв, але сказав мені: “Я до Берна не поїду, поїду в Ніццу. Гроші в крайнім випадку покладу в банк. Від політики відійду зовсім. Інформувати про цю владу не можу і не буду, бо це було б для мене компромітацією” (Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Прага, 1942. – Ч. I: Центральна Рада – Гетьманщина. Директорія. – С. 105–106).

* Поштова картка, адресована: Herr Y. Tistschenko. Wien, IX. Porzellangasse, 19.

** Записка на аркушику жовтого паперу 13x20 см, написана чорним чорнилом. Не датована.

4. Петрушка – можливо, йдеться про Петра Євгеновича Чикаленка (1892–1928). Закінчив гімназію в Одесі. 1913 р. призваний до армії, брав участь у Першій світовій війні. У кінці 1914 р. пораненим потрапив у полон, вів національно-просвітню роботу в таборі військовополонених у Зальцведелі. Навесні 1917 р. повернувся в Україну. У 1917–1918 рр. – начальник канцелярії Генерального секретаріату (червень 1917 – січень 1918 рр.), тісно співпрацював з В. Винниченком, до 29 квітня 1918 р. був секретарем голови Ради Народних Міністрів В. Голубовича з літа 1918 р. – урядовець з особливих доручень при Міністерстві закордонних справ. У грудні 1918 р. – секретар Голови Директорії УНР В. Винниченка. Від лютого 1919 р. – перший секретар посольства УНР в Туреччині. У другій половині 1919 р. жив у Австрії. У 1920 р. повернувся до Києва, вчителював у Кононівці, працював у Державному видавництві України. 5 березня 1928 р. був заарештований, помер 9 липня 1928 р. у тюрмі в Курську під час етапу на Соловки.

5. Коваленко Олександр Михайлович (1875–1963) – інженер-механік, громадський діяч, один із засновників РУП, учасник повстання на панцернику “Потьомкін” (1905), згодом в еміграції, у 1919–1922 рр. – на дипломатичній службі УНР, в 1922–1930-х рр. – викладач Української господарської академії (Чехія, Подєбради).

6. Йдеться про О. М. Коваленка

7. Левіні – Левинський Володимир Петрович (1880–1953), український учений, економіст, публіцист і теоретик українського соціалістичного руху, один із засновників УСДРП. У 1904–1914 рр. був редактором або співробітником органів соціал-демократичної преси – “Воля”, “Земля і воля”, “Вперед”, “Робітник”, “Наш голос” (Львів) та фактичним редактором журналу “Дзвін” (Київ, 1913–1914). У Львові працював також у рукописному відділі бібліотеки НТШ, де впорядковував архіви І. Франка та М. Грушевського. Після Першої світової війни співробітничав у журналах “Нова Україна” (Прага), “Нова культура”, “Культура”, “Нові шляхи”, “Кооперативна республіка”. 1919–1924 рр. – активний член УКП у Відні. Давній однодумець і однопартієць В. Винниченка. Автор багатьох статей і праць: “Соціалістичний інтернаціонал і поневолені народи”, “Нариси розвитку українського робітничого руху в Галичині” (1914), “Царская Россия и украинский вопрос”, “Народність і держава” (1919) та ін.

8. “Божки” – роман В. Винниченка, вперше опублікований у журналі “Дзвін” (К., 1914. – Ч. 3–6); у “Творах” В. Винниченка, опублікованих видавництвом “Дзвін” 1919 р., вийшов у т. 8 (356 с., обкладинка Г. Нарбута).

9. Йдеться, очевидно, про перший том “Творів” В. Винниченка, що готувався до видання у видавництві “Дзвін”.

10. Ліфшиць Розалія Яківна (1886–1959) – дружина В. Винниченка (з 1911 р.). Лікар за професією.

11. Мабуть, йдеться про ресторан або кав’ярню у Відні.

12. Олесь Олександр (Кандиба Олександр Іванович, 1878–1944) – відомий український поет, громадський діяч. Закінчив Харківський ветеринарний інститут, працював за фахом. З 1911 р. жив у Києві, брав участь в українському громадсько-політичному та літературному житті. На початку 1919 р. емігрував, проживав у Будапешті, Відні, де в 1920 р. був редактором журналу “На переломі” й головою Союзу українських журналістів. З 1924 р. жив у Празі, де й помер.

13. Поляки зайняли Дрогобич у ніч з 18 на 19 травня 1919 р.

14. Гембергер – ймовірно, віденський друкар.

15. Дніпросоюз – центральний союз кооперативних споживчих союзів, заснований 1917 р. у Києві, займався постачанням різних товарів, організував кілька фабрик і дру-

карню, видав велику кількість українських книжок, організував бібліотеки, читальні, театральні гуртки. 1920 р. більшовики ліквідували Дніпросоюз, заснувавши замість нього Вукоопспілкув Харкові. Видавництво продовжувало діяльність у Відні в 1919–1921 рр.

16. “Agfa” – німецька фотофірма

17. Сендецький – особу встановити не вдалося.

18. Паламар Григор – український соціал-демократ, публіцист постійно жив і працював у Відні. З утворенням у березні 1920 р. у Відні Закордонної групи УКП (Української комуністичної партії) належав до неї, активно співпрацював у її друкованому органі місячнику “Нова доба”, де виступав під псевдонімом Gregory. Автор брошури “Капітал, колоніальні народи і більшовизм” (1920).

19. Михальчик – особу не встановлено.

20. Йдеться про роботу В. Винниченка “Відродження нації”, задум якої він саме тоді виношував

21. Жук Андрій Ілліч (1880–1968) – український громадсько-політичний діяч, кооператор публіцист член РУП-УСДРП. З 1906 р. – член ЦК УСДРП. Разом із Винниченком був ув’язненні (1906–1907) та еміграції. У 1907–1914 рр. – у Львові, голова Закордонної групи наддніпрянської УСДРП. Редагував органи українського кооперативного руху в Галичині “Економіст” і “Самопоміч”. У 1912 р. заснував Український інформаційний комітет у Львові, який у 1914 р. став основою СВУ. З 1914 р. відійшов від УСДРП, перебував у Відні як член проводу СВУ і співредактор його часопису “Вістник”. У 1918–1919 рр. – співробітник українського посольства у Відні. У 1930 р. переїхав до Львова, де завідував відділом Ревізійного союзу українських кооперативів з 1940 р. – у Відні.

22. У цей час В. Винниченко працював над оповіданням “На той бік”, що вперше було опубліковане тільки 1923 р. у Празі в журналі “Нова Україна” (Листопад – Ч. 11. – С. 169–206; Грудень – Ч. 12. – С. 189–233), співредактором якого у той час разом з М. Шаповалом був В. Винниченко. У кінці тексту зазначено: Semmering, 1919 Rauen, 1923. У пізніших публікаціях жанр визначався як повість. Окремим виданням вийшла у видавництві “Нова Україна” (Прага – Берлін, 1924).

23. Йдеться про борг Дніпросоюзу за книжки В. Винниченка

24. У Кам’янці-Подільському знаходилась тоді Директорія

25. Денікін Антон Іванович (1872–1947) – російський генерал, у 1918–1920 рр. командував російськими антибільшовицькими збройними силами півдня Росії, до яких належала Добровольча армія і козацькі частини Дону і Кубані. З весни 1919 р. Денікін почав наступ на Україну, окуповану більшовиками, сили яких були зв’язані війною з армією УНР і боротьбою з повстанцями Григор’єва, Махна та ін. Захопивши Лівобережну Україну, Денікін розпочав наступ на Правобережну Україну і на Москву. Операція тривала майже 11 місяців і закінчилася розгромом його армії. Однією з причин цього була жорстока розправа з українським культурним громадським життям і спроба реалізувати гасло “Єдина й неділима Росія”.

26. “Чесність з собою” – повість В. Винниченка, яка була вперше опублікована російською мовою в зб. “Земля” (М., 1911. – Сб. 5. – С. 1–254). У Відні видавництвом “Дзвін” видана в 10 томі “Творів” В. Винниченка

27. Очевидно, йдеться про книгу В. Левинського “Народність і держава”, видану в 1919 р. видавництвом “Дзвін” у друкарні Христофа Райслера синів у Відні.

28. Йдеться про працю В. Винниченка “Відродження нації”.

29. Німчук Іван Кузьмич (1891–1956) – громадський діяч і журналіст. Був співредактором газети “Нове слово” у Львові (1912–1914), редактором газети “Відродження України” (1918) та півтижневика (з 1922 р. – тижневика) “Український прапор” (1921–1923) у Відні. З 1925 р. – редактор газети “Діло” у Львові, 1935–1939 рр. – головний редактор Репресований більшовиками, у 1939–1941 рр. ув’язнений у Луб’янській в’язниці в Москві. Під час німецької окупації – редактор львівського відділу газети “Краківські вісті” (1942–1944). В еміграції у Німеччині в 1946–1947 рр. – редактор “Християнського шляху”, з 1948 р. – в Канаді, де з 1949 р. редагував католицький тижневик “Українські вісті”. Автор численних статей з історії, культури, статистики та споминів “595 днів совєцьким в’язнем” (1950); редактор книжкових видань та альманахів.

30. Можливо, йдеться про оповідання “Бабусин подарунок”. В. Винниченко мав намір опублікувати “Дзвоні” 12-й том “Творів” – “Олаф Стефензон і інші оповідання”, про що було повідомлено в оголошенні про книги, видані видавництвом “Дзвін” у 1919 р., яке вміщене на останній сторінці виданого в 1919 р. у Відні окремим виданням твору Винниченка “Записна книжка”. Однак у анотованій бібліографії Винниченка вихід цього тому в 1919 р. не зафіксовано (див.: Володимир Винниченко Анотована бібліографія / Упор В. Стельмашенко – Едмонтон, 1989. – С. 30). У т. 7 “Творів” В. Винниченка, що вийшов у 1925 р. в Харкові у видавництві “Рух”, увійшли оповідання: “Олаф Стефензон”, “Радість”, “Баришенька”, “Бабусин подарунок”. Оскільки всі оповідання, крім “Бабусино подарунка”, були вже опубліковані раніше 1919 р., то можна припустити, що в листі йдеться саме про це оповідання. Окремим виданням воно вийшло в Києві в 1923 р.

31. “Між двох сил” – драма на чотири дії В. Винниченка, написана ним між квітнем і червнем 1918 р. на хуторі Княжа Горана Канівщині під враженням безчинств, які творили російські більшовики в Україні в кінці 1917 – на початку 1918 рр. Вперше опублікована окремим виданням видавництвом “Дзвін” у Відні в 1919 р. Книжка мала 136 стор., розмір 12,5x19,5 см, обкладинка жовтого кольору з малюнком під полотном заголовка написаний червоною фарбою. Тираж – 15 000. На останній сторінці напис: “З друкарні Христофора Райсера синів у Відні”. На звороті обкладинки вміщено оголошення про умови замовлення книжкою конторі головномускладі видань у Києві, Бессарабська площа, число 2; у книгарні товариства “Дзвін” у Києві, В. Володимирська вул., ч. 48; в Українській книгарні Товариства “Дзвін” у Харкові, Харків, Петровський пров., 18. Ціна 10 гривень (10 корон).

32. Давос (Davos) – місто у Швейцарії, гірський кліматичний курорт для лікування хворих на туберкульоз легень.

33. Дідушок-Гельмер Петро Федорович (1889–1937) – український громадсько-політичний діяч, за фахом економіст-юрист, 1921 р. закінчив Берлінський університет. Народився в м. Кнацен у Східній Галичині. У 1907 р. вступив до лав Української соціал-демократичної партії Галичини, Буковини і Сілезії. По партійній лінії був зв’язаний з В. Винниченком з 1914 р. служив у австрійській армії в рядах Українських Січових Стрільців до 1916 р., коли потрапив у російський полон. Революція застала його в Україні. За часів Центральної Ради завідував бюро допомоги біженцям при Червоному Хресті й одночасно був технічним редактором однієї з урядових типографій, де коректував постанови, які видавала Центральна Рада. Був у складі місії, яка виїжджала до Берліна для переговорів про друкування українських гривень. За гетьманату був арештований і сидів у в’язниці в Києві. За Директорії призначений Винниченком керуючим справами Директорії, в його обов’язок входило оформляти рішення Кабінету міністрів. У січні 1919 р. згідно з рішенням конференції УСДРП виїхав до Швейцарії для участі в роботі конгресу

2-го соціалістичного інтернаціоналу, який проходив улітку 1919 р. в Люцерні. Разом з частиною “лівих незалежників” вийшов з інтернаціоналу. Повертаючись з конгресу взяв участь у закордонній конференції УСДРП, яка відбувалася 9–14 вересня 1919 р. у Відні і на якій, унаслідок тактичних розходжень, частина учасників, у тому числі й В. Винниченко, організаційно відійшли від УСДРП і створили Закордонну групу УКП із своїм друкованим органом “Нова доба”. У 1919 р. виїхав до Берліна і з того часу зв’язаний з більшовиками. 1920 р. вступив у Комуністичну партію Німеччини і Комуністичну партію Австрії, в 1927 р. був переведений у ВКП(б) із збереженням стажу. До 1930 р. був на політичній роботі в Червоній Армії, з 1930 по 1932 р. працював у Народному комісаріаті зовнішньої торгівлі СРСР, а з 1933 р. був начальником закордонного відділу “Аерофлоту”.

Заарештований 7 грудня 1934 р. в Москві, звинувачений у належності до контрреволюційної терористичної організації “Об’єднання українських націоналістів” (московська група) і в лютому 1935 р. засуджений до 5 років концентраційних таборів. Постановою Особливої трійки УНКВС Ленінградської області від 9 жовтня 1937 р. без пред’явлення нового звинувачення винесено вирок – розстріляти. Реабілітований у 1956 р. (Центральний державний архів громадських об’єднань України – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 36494. – Арк. 18–19, 48–48 зв., 60).

34. Йдеться про повість В. Винниченка “Чесність з собою”.

35. В. Винниченко разом з дружиною у супроводі студента Карлового університету Олександра Бадана (див. прим. 46) і чеського соціал-демократа Яроміра Нечаса (див. прим. 42) виїхав через Берлін в Україну

36. “Українська школа” – українське видавництво, яке діяло у Відні з 1917 р. і спеціалізувалося в основному на виданні підручників. У Відні було представництво видавничого товариства “Дзвін” та “Української школи”.

37. Штефан Іван Дем’янович (1878–1938) – український політичний і державний діяч, голова Катеринославського комітету поштово-телеграфних службовців, член ЦК УПСР. Міністр пошт і телеграфу УНР в уряді В. Чехівського (грудень 1918 – лютий 1919 рр.). Член Закордонної делегації УПСР (1919–1922). Повернувся в Україну Засуджений у 1931 р. за політичною статтею 58-11 кримінального кодексу РСФСР на 3 роки. У 1937 р. в Карелії займав посаду начальника відділення у відділі загального постачання управління Біломорканалу. Заарештований 9 жовтня 1937 р., вирок Особливої трійки Ленінградської області від 19 грудня 1937 р. – найвища міра покарання. Вирок виконано 8 січня 1938 р. в Сандормоку

38. Сербиненко Андрій Миронович – український громадсько-політичний діяч. Член Селянської спілки і Центральної Ради. Кооператор, власник книгарні в Берліні з 1920 р. Від Дніпросоюзу в 1920 р. за дорученням уряду УНР був одним з організаторів Об’єднання центральних українських кооперативів, яке проіснувало до 1923 р. Займався перевезенням і реалізацією книжок в Україні. Автор брошури “Кооперація на селі” (1919).

39. Коліух Дмитро Вікторович (1880–1937) – кооперативний і громадський діяч, член УСДРП. У 1917–1920 рр. – голова правління Дніпросоюзу. У 1918 р. – міністр харчових справ в уряді В. Голубовича. З 1920 р. – заступник голови Вукоопспілки, якийсь час – директор Укрзовнішторгу. Член УКП, потім КП(б)У. Заарештований 9 листопада 1930 р., звинувачений у тому, що в 1920–1923 рр. об’єднував сили української контрреволюції для боротьби з радянською владою; у 1932 р. засуджений на заслання в Казахстан на 3 роки, де й помер. (Винниченко В. Щоденник. – Т. 2: 1921–1925. – Едмонтон, Нью-Йорк, 1983. – С. 163; Державний архів Служби безпеки України. – № 59881 фп).

40. Сімович Василь Іванович (1880–1944) – визначний український мовознавець, літератор, культурний діяч, дійсний член НТШ (з 1923); 1914–1918 рр. – співробітник Союзу Визволення України і організатор культурної праці в таборах військовополонених яку продовжував від української урядової місії. У 1919 р. – редактор газети “Шлях”, у 1920–1923 рр. у Берліні був редактором у видавництві Я. Оренштайна “Українська накладня”. 1923–1933 рр. – професор Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі, 1926–1930 рр. – його ректор. З 1933 р. у Львові співпрацював у “Просвіті”; 1939–1941 рр. – професор Львівського університету 1941–1944 рр. – редактор “Українського видавництва”.

41. “Брехня” – п’єса В. Винниченка. Вперше опубл.: ЛНВ. – 1910. – Кн. 10. – С. 3–57; окреме видання: Харків: Дзвін, 1915. – 79 с. У “Творах” В. Винниченка, що видавалися 1919 р. у Відні видавництвом “Дзвін”, планувалася до 14 тому, який не вийшов. У перекладі німецькою мовою опублікована в 1922 р.

42. Нечас (Nečas) Яромір (1888–1944) – чеський політичний діяч, соціал-демократ. У 1919 р. – секретар Директорії Підкарпатської Русі. У травні–вересні 1920 р., за дорученням тодішнього міністра закордонних справ Чехословацької республіки Едуарда Бенеша, супроводив В. Винниченка з дружиною до Москви і Харкова як політичний радник і зв’язковий з відповідними міністерствами закордонних справ. З Винниченком і пізніше підтримував постійний контакт. У 1921–1922 рр. – секретар канцелярії президента ЧСР, з 1924 р. – посол від Закарпаття до чехословацького парламенту, згодом – міністр соціальної опіки (до 1938 р.). У своїй діяльності постійно підтримував українську справу й допомагав українській еміграції.

43. Кондрашенко М. – влітку 1919 р. – губерніяльний комісар Поділля, у 1920 р. – емігрував до Відня, потім до Праги, діяльний член Празької групи УПСР.

44. “Молодакров” – комедія на 4 дії В. Винниченка, вперше опублікована в журналі “Дзвін” (К., 1913. – Ч. 7, 8); окреме видання видавництва журналу “Дзвін” вийшло в Києві у 1914 р. (48 с.). У віденському виданні 1919 р. планувалась до т. 13, який не побачив світу.

45. Калинович Іван Титович (1884–1927) – громадсько-політичний діяч, видавець і бібліограф. 1918–1919 рр. – посол до Української національної ради ЗУНР і депутат Трудового конгресу в Києві. Після захоплення Галичини Польщею перейшов з урядом і військом УГА до Кам’янка-Подільського а звідти – до Відня, де активно працював у Закордонній групі Української соціалістичної партії на чолі з Винниченком 1920 р. – член Закордонної групи УКП у Відні й керівник її видань. Автор багатьох бібліографічних покажчиків, зокрема: “Покажчик до української соціалістичної і комуністичної літератури” (Відень, Бібліотека “Нової доби”, 1920). 1922 р. повернувся з еміграції, жив у Золочеві, Львові, багато працював як бібліограф (див.: Інвентарний опис особистого архіву Івана Калиновича. – Львів: НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів 1998).

46. Бадан-Яворенко Олександр Іванович (1894–?) – народився в Галичині, в 1920 р. – студент Карлового університету в Празі, де познайомився з В. Винниченком і супроводжував його під час поїздки до Москви та Харкова (24 травня – 23 вересня 1920 р.), разом з ним повернувся назад. У 1931 р. виїхав в УРСР, де працював у Харкові вченим секретарем Народного комісаріату освіти, був співробітником кафедри національного питання в Інституті марксизму. 1933 р. був заарештований, звинувачений у належності до УВО. Подальша доля невідома. (Чоловік Наталії Лозинської, доньки Михайла Лозинського).